

Nem könnyű témát választott Márton László, amikor úgy döntött, hogy új regényében a tiszaezlári vérvád történetét dolgozza fel, körüljárva a koncepciók perkeit és az antiszemitizmus természetrajzán túl a személyes sorsokban rejlő tragédiákat is.

A *Hamis tanú* összetettségét pedig csak fokozza az a sajátos elbeszélői stílus, amely néhol a magyar irodalom szatirikus hagyományával is képes párbeszédbe lépni.

A történet, amely-

nek mostani változata egyszerre ismerős és újszerű, 1882-ben kezdődik Tiszaréten, a Taksony vármegyei szegény kis faluban. A regény elbeszélője szerint is jelentéktelen településről van szó, amelynek szürkeségébe kivétel nélkül mindenki beleolvad. Az eseménytelenség állóvizét a tizennégy éves Ölyvesi Eszter eltűnése kavarja csak fel: a cselédlány április elsejének délelőttjén, a gazdaasszonya megbízásából festékért indul a boltba, de a vásárlásból már nem tér haza. Hamar készen is áll a bűneset narratívája: a többek között a plébánost, a református lelkészt, illetve a jegyzőt is tömörítő „tiszaréti közvélemény” szerint nem történhetett egyéb, Esztert csakis a helybeli zsidók gyilkolhatták meg. A vád koronatanúja a fiatal Spitz Móric lesz, a kiállítás szerint a kulcslyukon át látta, amint a sakter és annak három bűntársa kivégezte a lányt. Ez persze teljes képtelenség, de amit nem hisznek el a képviselőházban, azt minden további nélkül elhiszik a Tisza partján. Sőt, még bizonyítani is próbálják. A kirendelt vizsgálóbíró, Viola Mihályt hamar maga alá gyűri a helyi valóság, így rövidesen abszurd logika szerint működő nyomozás veszi kezdetét, amelyben a cáfolatok gond nélkül válhatnak bizonyítékokká, ha ily módon is támogatni lehet az előre legyártott elképzeléseket. Bár idővel egyre világosabb jelek mutatnák a vádlottak ártatlanságát, a tiszarétiakat immáron semmi sem állíthatja meg: nem az számít, hogy mi az igazság, hanem az, amit az antiszemita véleményformálók el akarnak hitetni a közösséggel. És ugyan időről időre akadnak olyanok, akik felemelik hangjukat az örület ellen, de ha véletlenül meg is hallják őket, abban sincs semmi köszönet.

Természetesen nem lehet nem észrevenni, hogy mennyi hasonlóság áll fenn a 19. század végének történelme és az utóbbi évek közéleti és külpolitikai történései között. Hogy mást ne említsünk, a regény hosszasan taglalja a korszakban tetőző galíciai menekültválságot, amelynek következtében zsidók százezrei kényszerülnek elhagyni Oroszországot, ez a válság és az ezt övező hisztéria pedig a magyar politikai közbeszédben is megjelenik. Emellett

Nyéki Gábor 69

„A RÓCSÍRD MEG A TÖBBI”

Márton László: *Hamis tanú*

akad még egy-egy (talán feleslegesen direkt) aktuálpolitikai rájátszás („Tessenek tudomásul venni, hogy mindenki annyit ér, amennyije van”), a *Hamis tanú* azonban még így is távol áll attól, hogy irányregényként olvassuk; ehelyett a történetben rejlő fonákságok kidomborításával válik emlékeztetessé.

Felkavaró és szégyenletes jelenetek követik egymást, és a könyv legnagyobb ereje abban rejlik, hogy a mindent átítató maró gúny hatására mindezek egyben a legmulatságosabbak is. Tudjuk ugyan, hogy a tiszaréti értelmiség valamennyi megnyilvánulása újabb és újabb emberi életeket tesz tönkre, mégis nehezen álljuk meg, hogy egy-egy képtelenségnél el ne mosolyodjunk, azt gondolva, hogy ezt már nem lehet tovább fokozni. Csak egy példa a gyilkos humorra: Móric élete teljesen megváltozik vallomástétele után; új öltözékben jár-ke, az őt megbámuló gyerekek meg azt kérdezik, hogy ők mikor kapnak ilyen ruhát? „Feleli Hergerné: Majd ha ti is terhelő vallomást tesztek az apátokra!”

Nem kérdés, hogy Márton a legelső oldalaktól kezdve lubickol a megtalált stílusban, és érezhetően nagy kedvvel, a Mikszáth-prózához hasonlatosan bonyolítja a szálakat. Ráérősen elidőzik a központi település lakóinak bemutatásánál, egy-egy újabb karakter életeseményeinek felidőzésben. Anekdotázó, kedélyes hangvétele sokáig gördülékennyé és könnyen olvashatóvá teszi művét. Mégis, a nyelvi bravúrosság egy idő után veszíteni kezd feszességéből, és a próza egyre kevésbé lesz koncentrált. A nyomozás folyamatát például szinte menetrendszerűen szakítja meg egy-egy újabb, feleslegesnek tűnő mellékszál. Ha bármilyen újabb karakter vagy kultúrtörténeti felvetés akár csak a legapróbb ponton is kapcsolódhat a főszálhoz, azt a szerző rendszerint hosszú oldalakon keresztül taglalja. Így aztán rengeteg mindent megtudunk többek között a Beverwijk–Alkmar-féle bűvárkészülék-ről, a tiszai vasútvonal kiépítésének műveletéről vagy akár a korbocnoki tenendőkről, de találni eszmefuttatásokat a földimalacról is. Márton mintha a regényhez végzett kutatás minden részletét bele akarta volna építeni regényébe (néha egészen direkt módon, máskor karikírozva), és bár tiszteletreméltó alaposággal rajzolja meg a 19. század végének Magyarországot, háttértudása nem egyszer elnyomja a főbb tematikai súlypontokat.

A túlírtáság egyéb pontokon is felüti a fejét, elég csak a számtalan intertextusra gondolni. Egy bekezdés erejéig összefutni a Móricz-novella káposztazabáló hőisével, Kosztolányi ismert műfordító figurájával, később Celan-idézet következik, aranyhajú Margarétával és a hamuhajú Szulamittal, megint máshol József Attila- és Pilinszky-sorok érkeznek. A felsorolást hosszasan lehetne még folytatni. A lépten-nyomon szerepeltetett, a jól ismert történeteket egyúttal ki is forgató irodalmi utalások egyrészt persze tagadhatatlanul felhívják a figyelmet az elbeszélői pozíció fontosságára, illetve tükrözik a féligazságokra, elferdítésekre épülő koncepciók pereit

természetráját is. Másrészt viszont ilyen mennyiségben igencsak megterhelik a főszöveget és némiképp feleslegesnek is látszódnak, hiszen a szerző már azáltal is szemlélteti a fent említett mechanizmusokat, hogy az indítástól kezdve megmásítja a legfontosabb tulajdonneveket (így lesz például Tiszaeszlárból Tiszarét, Solymosi Eszterből Ölyvesi Eszter). 71 Néhol a regény humora is problémás: igaz ugyan, hogy a sarkazmus sokszor zsigerig hatol, de szép számmal akadnak bárgyúbb húzások is. Elég csak néhány mellékszereplő nevére gondolni: dr. Hass-Hajthó Benjámin, Hisztológhy Árpád vagy Verhovay Gyula. Az efféle túlhajtott szövickek olykor a párbeszédembe is beférkőznek: a szolgabíró megkérdezi Ölyvesinét, hogy van-e Eszternek valamilyen különleges ismertetőjegye, mire az asszony a következőképpen felel: „Háááát... hogy jegye volt-e neki? Jegygyűrűre tetszik gondolni? Nem volt neki se jegygyűrűje, se jegyese. Fiatal volt ő még ahhoz, meg pénzünk sem lett volna rá”.

Sajnálatosak ezek az aránytalanságok, hiszen éppen a szereplők személyes tragédiájára eső fókuszot halványítják el. Mert mi is történik a *Hamis tanú* főszereplőivel? Móricot kiszakítják a közösségből, ráveszik, hogy apja ellen valljon, és végül nem csak családját, de saját identitását is elveszíti. Márton mégsem fordít kellő figyelmet a szereplő lelki folyamatainak ábrázolására: a címszereplő ritkán kerül elő, és tépelődései egy-két bekezdést leszámítva alig jelennek meg. Hasonló a helyzet a regény másik megnyomorított szereplőjével: Ölyvesinével elhitetik, hogy lánya halála egy Magyarország (vagy akár az egész világ) ellen szőtt gigantikus összeesküvés része, az asszony pedig innentől kezdődően már mindenhol a nemzetközi zsidó bankárt, a „Rócsírdot meg a többit” látja. Eszter halála után interjúkat kérnek tőle, és közben különféle módokon támogatni kezdik a falu lakói is, miközben egyszerre irigyek is jómódjára – „sajnálják tőle, hogy a zsidók megölték a gyereket” – szól a szöveg egyik legerősebb sora.

A helyenkénti „túlkapások” ellenére azonban Márton rendkívüli éleslátással dolgozta fel a hírhedt pert. Munkája jócskán túlmutat a tiszaréti/tiszaeszlári eseményeken, azoknál jóval messzebbre tekint. Jól tudja ugyanis, hogy a hazugságyár félelmetes, önigazoló logikája nem maradhat következmények nélkül: noha a per lezárul, a lakosságban elültetett és folyamatosan szított gyűlölet továbbra is kísért és még sokáig kísérteni is fog. Még javában zajlik a nyomozás, amikor az egyik jelenetben a szereplők máris olyan jövőt vizionálnak, amelyben a zsidókat – hogy kiszorítsák őket a gazdaságból, a kulturális életből, és végül az emberi létezésből is – bevagonírozzák és elszállítják az országból; a beszélgető felek között csupán a praktikus teendőket illetően van nézeteltérés. A *Hamis tanú* ez ehhez hasonló szöveghelyeken komolyan képes elgondolkodtatni olvasóját. (*Kalligram, Bp., 2016*)

